

**OILADA BOLA TARBIYASIDAGI MUAMMOLAR VA BOLANING
MA'NAVIYATIGA VA MADANIYATIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR
HAMDA UNDA HIMOYALANISH CHORALARI**

*Pulatov Hayotbek Abdugan o'g'li – CHDPU talabasi
Koshanova Nilufar Maqsudovna - CHDPU dotsent v.v.b*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolamizda bugungi kunda farzandni tarbiyalashda oila a'zolari nimalarga e'tiborli bo'lishi lozimligi, farzandning ma'naviy kamol topishida hamda madaniyatli shaxs sifatida jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishida oilaning maktabning va tashqi muhitning ta'siri va tashqi muhitdan keladigan zarar yetkazuvchi omillarga qarshi qanday kurashish kerakligi aynan ma'naviy immunitetning shakllantirishning muhimligi borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: madaniyat, ma'naviyat, komil shaxs, ma'naviy immunitet, tarbiya, din, ilm, huquqiy madaniyat, huquqbuzarlikka moyillik, omillar ta'siri,

Bugun biz zamonaviy dunyoda ya'ni internet takomillashgan asrda istiqomat qilmoqdamiz. Bu yangilanishlar va qulayliklar yaxshi lekin bir naqlni yoddan chiqarmasligimiz kerak "Har narsaning bir yaxshisi bo'ladi – yaxshi deb ishonma pand berib qo'yadi". Bu naqldan shuni anglash mumkinki, internet va qulayliklar yaxshi biroq bu bilan birga internet oqimlari va turli g'ayrimadaniy g'oyalar ham kirib kelmoqda.

Keling avvalo, madaniyat va ma'naviyat tushunchalarini qisqcha yoritib o'tsak.

Madaniyat haqida so'z borganda madaniyat haida ko'plab olimlar turlicha fikr bildirishgan va unga turlicha ta'riflar keltirishgani barchamizga ma'lumligini anglashimiz mumkin. Shu ta'riflardan kelib chiqib madaniyatga quyidagicha yondashadigan bo'lsak :

Madaniyat bu – umumiy bir yaxlit tizim deya qabul qilsak, har qanday hodislar jumladan ma'naviy hodisalarning umumiy jihatlarini nazariy tarzda ifodalaydi va ma'naviy hodisalarning jamiyatda namoyon bo'lishini amaliy jihatlarini ham o'rganadi.^[1]

Madaniyat boshqa jihatdan olib qaraganda "odob" tushunchasi bilan bir ma'noda qo'llanilishini inobatga olsak, madaniyat g'arb nuqtai nazardan butun jahon miqyosida keng qo'llaniladi. Odob esa aynan musulmon olamida madaniyat tushunchasi o'rnida qo'llaniladi.^[2]

Madaniyat tushunchasi "madaba" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, ma'naviy ziyofat degan tushunchaga yaqin hisoblanadi.^[3] Ma'naviy ziyofatda esa albatta ziyolilar yig'ilib o'qigan asarlarini, savdogarlardan eshitgan yangiliklarni va yangi asar

yozayotgan bo‘lsalar o‘zaro fikr almashinadilar desak mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz albatta.

Yuqorida biz ma‘naviyat tushunchasini ko‘p bora tilga olib o‘tdik. Keeling endi qisman ma‘naviyat tushunchasiga ham tushuntirish berib o‘tadigan bo‘lsak manfaatli bo‘ladi.

Ma‘naviyat tushunchasi keng ma‘noda qo‘llaniladigan yirik tushunchalardan sanaladi. Bu tushunchaga ham Sharq va G‘arb mamalakati olimlari, ziyolilari, mutafakkirlari ko‘pgina ta‘riflarini berib fikrlarini bildirib o‘tganlar.

Jumladan, so‘z mulkinging sultoni bo‘lmish Nizomiddin Mir Alisher xazratlari o‘zining turkey tilde yozilgan besh dostonidan iborat bo‘lgan “Hamsa” asarida inson ma‘naviyatini va komil shaxsni shu darajada tasvirlaganki, bu asarini o‘qigan har qanday inson bundan ma‘naviy quvvat olmasdan qolmaydi. Ushbu asarida chin muhabbat qanday bo‘lishligi, chin do‘stlik qanday bo‘lishligi, qolaversa rahbarlik qiluvchi shaxsning ma‘naviy kamoloti qanday ko‘rinishda bo‘lishligi va bunda nimalarga e‘tibor berish lozimligi haqida takrorlanmas fikrlar bitilgan ulkan ma‘naviy boylik desam adashmagan bo‘laman.

Alisher Navoiy o‘zining “Hayrat ul-Abror” asarida odob va axloq haqida shunday fikr bildiradi: “Masxaraboz kulgu uyg‘otishi uchun bir diram deb naq ikki shapaloq yeydi. Boyo‘g‘li ham o‘z ko‘rinishi jihatidan masxarabozga o‘xshab ketgani uchun hujum qiladilar. Bu masxarabozliklarning barchasi hayo va odob kelsa darhol daf bo‘ladi. Har bir aql-hushli inson o‘z so‘zini aql bilan so‘zlaydi”.^[4] Bundan ko‘rinadiki, inson o‘zining odobi bilan go‘zal bo‘lishi, inson xushxulq bo‘lishi, o‘zidan kattalarni hurmatlashi kichik yoshdagilarga esa izzat-ikromda muomalada bo‘lishi lozimdir. Bugungi yoshlarimiz bundan ancha ibrat olishsa arziydi.^[5] Sababi, Alisher Navoiy bundan VI asr avval insonlar masxaraboz va boyo‘g‘liga o‘xshab to‘g‘ri kelgan gaplarni gapirmasligi, suxbatdoshining katta yoki kichik ekaniga e‘tibor berishi kabi yoritgan xislatlar bugungi kun uchun ham munosib axloqiy qarash bo‘lib xizmat qiladi. Bugun biz farzandlarimizni boyo‘g‘lidek yoki masxarabozdek qilib jamiyatga tayyorlab bermoqdamiz qaysidir ma‘noda bugungi yosh avlodni tarbiyalashda jiddiy xatoliklarga yo‘l qo‘yib kelmoqdamiz. Ibn Sinoning ta‘biri bilan aytganda–“farzandni ona qornidaligidayoq tarbiyalashda sustkashlikka yo‘l qo‘yib qo‘ymoqdamiz”. Yoshlarning turli buzuqilikni targ‘ib qiluvchi, jinoyatchilikka undosvchi materiallarni toosha qilishiga yo‘l qo‘yib bermoqdamiz. Ilk mustaqillik vaqtidan 2014-yilgacha bo‘lgan vaqtni oladigan bo‘lsak, hamda bugungi yangi o‘zbekiston yoshlarini imkoniyatlarini solishtiradigan bo‘lsak naznimizda imkoniyat ko‘p ammo sifat va o‘sish pasaygan ilgari davrda imkoniyat bu darajada bo‘lmagan ammo, nisbatan sifat yuqori bo‘lgan. Farzandlarimizni tarbiyalashda dunyoviylikka emas diniy ilmlarga ham kuchli e‘tibor qaratishimiz dolzarb masalaga aylanib bormoqda.

Farzandlarimizni axloqli, ma‘naviyatli, madaniyatli qilib tarbiyalashda ishtirok

etayotgan barcha shaxslar bir yoqadan bosh chiqarib harakatni va tizginni mahkamroq ushlashi hamda bu tizginni axloqsizlik va ma'naviyatsizlik hamda jinoyatchilikni targ'ib qilib kelayotgan o'rgimchakka berib qo'yimasligimiz shart deb o'ylaymiz. Axloq va tarbiya borasida o'rta asr mutafakkirlaridan biri Imom al-Buxoriy o'zining "Al-adab al-Mufrat" asarida quyidagicha hadis keltiradi - "Abu Dardo (r.a) rivoyat qiladilar: **"Rasululloh (s.a.v): "Kimgaki muloyimlikdan nasiba berilgan bo'lsa, unga yaxshilikdan nasiba ato qilingan bo'ladi va kim undan mahrum qilingan bo'lsa, yaxshilikdan ham mahrum bo'lgan bo'ladi. Qiyomat kuni mo'min bandaning tarozusi og'ir qiladigan narsa yaxshi axloqdir. Alloh Taolo yomon so'z va yomon fe'llik kishiga albatta g'azab qiladi"**, dedilar^[6]. Yuqorida keltirilgan hadisni tahlil qiladigan bo'lsak, tarbiyali, xushxulq bo'lsa albatta Ka'ramli zotning marhamatiga sazovor bo'ladi. Aksincha, yomon xulqli, badfel kimsalar esa Yaratganning g'azabiga duch keladi. Shu badfel inson o'z xatolarini anglab, qilayotgan ishlarini to'xtata olsa va irodasini bunda sobit etib, ma'naviyatini oziqlantirib, oziqlagan ma'anaviyati orqali butun ruhini poklay bilsa albatta marhamatli zot bandasining harakatlarini ko'rib gunohlarini kechirishi haqiqatdan holi emas.^[7] Qiyomat kuni kelganida birinchi navbatda farzandning yomon tarbiya topganligidan uning yaqinlari aziyat chekadi, ikkinchi navbatda bunga e'tiborsizlik bilan qaragan va shogirdini vaqtida to'g'ri yo'lga qaytarmagan yoki qaytaerishga harakat qilmagan ustozni aziyat ko'radi, keying o'rinda o'zi bila turib yomon yo'lga kirgani boisdan aziyat ko'rishi mumkinligini tushuntirish mumkindir

Muhataram Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ma'anaviyat borasida Sunday fikrni ilgari suradi; - **"Ma'anaviyat – insonni ruan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odanning ichki dunyosi,irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining me'zonidir"**.^[8] Demak bundan shuni anglash mumkinki, insonni ruhan poklanishga va qalban uyg'onishga chorlovchi eng kata kuch bu uning ma'naviyati hisoblanadi. Madaniyat esa,shu kuchni yuzaga chiqarish ko'nikmasi hisoblanadi.hamkorlik deganda ham aynan shu narsaga urg'ni berish to'g'ri bo'ladi.ota-ona farzandida ma'naviyatsni shklantirishga ko'maklashsa, ustozni shakllanayotgan ma'naviyatni yanada boyitib uni jamiyatda namoyon etishga o'rgatadi.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich 2024-yilni yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili deb nomaganligi ham bejizga emas albatta. Bu degani yoshlarga kelgusida yanada ko'p imkoniyatlar eshigi ochilishi, ularni diplomga emas aynan bir sohaga o'qishiga imkoniyat yaratish va yetuk, o'z kasbining halol va yetuk kadri bo'lib yetishishga poydevor bo'ldi deya olamiz.

Mavzumzning dolzarb masalasiga aylangan farzand tarbiyasi va unga ta'sir etuvchi omillar hamda ulardan himoyalanih borasida yakuniy yechimlarni berib o'tadigan bo'lsak, bugungi globallashuv davrida 7 yoshdan 70 yoshgacha qaraydigan

bo'lsak har birining qo'lida zamonaviy rusumdagi uyali aloqa vositalarini ko'rishimiz mumkin. Farzand tarbiyasiga jiddiy ta'sir etayotgan katta omillardan biri mana shu hayotimizning bir bo'lagiga aylanib qolgan vositadir. Oila davrasida, dasturxon atrofida, o'zaro suhbatlashi vaqtlarida ovunchog'imiz farzandimiz emas balki qo'limizdagi shu telefondir. Farzandimiz mehr talab qilib yonimizga kelganida unga mehr berish emas fikri-hayolimiz ijtimoiy tarmoqda bo'layotgan voqelikdaligi va farzandni o'zidan itarib uning dilini xunob qilayotganimizdadir. Farzandimizning kunini 4 soati maktabda o'tganini bila turib u bilan qiziqmaslik, maktabda olgan ilmi haqida so'ramaslik ham jiddiy xatoliklarimizdan biridir. Frzandimiz ustozidan ozgina dakki eshitsa farzandning tomoninni olib ustozni uning oldida obrosizlantirish va behurmat qilib haqoratlashimiz farzandning ustozga va ilmga bo'lgan munosabatini salbiy tomonga o'zgarishiga jiddiy sababdir. Farzandimizga eng qimmat rusumli telefon olib berishga qurbimiz yetadi xattoki olib beramiz ham ammo uning nazoratiga kelganda tizginni bo'sh qo'yayotganimiz, farzandga internetga kirishni o'rgatyabmizku ammo internet odobini o'rgatmasdan qoldirayotganimiz bu ham madaniyatsiz shaxsning bittaga ko'paytishimizga sabab bo'layotgan harakatimizdir.

Agarada biz yuqorida keltirilgan xatolarimizni, kamchiliklarimizni ma'nan anglab yetsak, farzandimizga telefon oberishdan oldin telefon odoblari, internet odoblaridan tushuncha berib farzandni tayyorlab keyin telefon olib bersak, olib bergan telefonimizdan u nima maqsadda foydalanayotganligiga jiddiy ahamiyat qaratsak, farzandimizga mehr berib ustozlari bilan hamkorlikda unga ham ma'nan ham madaniyat, ham jismonana, ham ruhan madad berib qo'llab quvvatlasak albatta jamiyatga kelgusida barkamol shaxsni yetishtirib beramiz va uning orqasidan faqat tuxmat, ta'na-dashnomlar emas balki shirin so'z va rahmatlar eshitamiz albatta. Bularning barchasini izchil yo'lga qo'yish uchun avvalo ota-onalarni ham qaytadan tarbiyalashimiz zarur deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev M, Ochildiyev A 'Madaniyatshunoislik asoslari' darslik. Toshkent 2006 (5-bet)
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf 'Ijtimoiy odoblar' asari "HILOL – NASHR" T:2021 (6-bet)
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf 'Ijtimoiy odoblar' asari "HILOL – NASHR" T:2021 (6-bet)
4. Alisher Navoiy. "Hayrat ul-Abror". "Yangi asr avlodi". Toshkent. 2019. (38-39-b).
5. <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/187>
6. Imom Al-Buxoriy. "Al-Adab Al-Mufrat". 2-jild 75-b.
7. Qur'oni Karim ma'nolar tarjimasida. Shayx Abdulaziz Mansur tarjimasida. 431-b
8. Karimov I.A "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asar "Manaviyat" nashriyoti, T:2008 919-bet)